

Tieteenalan nimen ongelmia

Kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen englanninkielinen nimi virallistettiin Tampereen yliopistossa rehtorin elokuussa 1991 tekemällä päätöksellä muotoon *Department of Information Studies*. Lehtemme viime numerossa Riitta Kärki jo pohti tieteenalan nimeä. Seuraavassa nimenmuutosasiaa tarkastellaan toisenlaisista lähtökohdista käsin. Toivon molempien tekstien yhdessä virittävän lehdessämme keskustelua asiasta.

Uusi nimi on itse asiassa vain kopio anglosaksisessa maailmassa laajalti käyttöön otetusta tutkimusalan nimestä, jolla on korvattu ilmaisut *Library Science* ja *Librarianship*. Näiden poisjättäminen yliopistojen laitosten nimistä taas oli aikanaan hengissä pysymisen strategiaa.

Britanniassa rouva Thatcherin taloudellisen tarkoituksenmukaisuuden viikate leikkasi yliopistojen budjetteja ankarasti ja siinä leikkissä muut kuin ammoon etabloituneet yliopistolliset oppiaineet joutuivat vaaravyöhykkeeseen. Hyökkäys on parasta puolustusta eli oli viisasta antaa oppiaineelle hyvissä ajoin nimi, joka riittävän yleisellä tasolla ilmaisee, että mikään muu oppiaine ei kannan kokonaisvastuuta tämän alan tutkimuksesta ja opetuksesta: *Information Studies*. Uudella nimellä viestittiin myös siitä, että tutkimuksen toimintasäde ulottuu kirjastolaitoksen ulkopuolelle.

Yhdysvalloissa lakkautettiin 1980-luvun jälkipuoliskolla liki kymmenen Master-tutkintoon johtanutta "kirjastokoulua". Niistä muutama oli ehtinyt lisätä nimeensä sanan *Information*, mutta ei vielä tipauttaa *Library* -sanaa pois. Yhtenä lakkauttamisen syynä oli, että alan laitokset eivät tuottaneet yliopistoille tilaustutkimus- tai sponsoroitujaloja samalla mitalla kuin monet muut oppiaineet. Tässä katsannossa opetuksen laadukuuskaan ei auttanut pysymään hengissä. Eniten apua olisi ollut kirjastoalasta elämänurana haaveilevien jääkiekkoilijoiden ja muiden aikamme gladiaattorien tuomista sponsorirahoista.

Ihmiselämän merkillisyyksiin kuuluu, että välttämättömyydestä tehdään usein hyve. Niinpä *Information Studies* -nimen välttämättömyshistoria unohdettiin nopeasti ja sanaparin katsottiin kuvaavan tieteenalaamme entistä adekvaatimmin.

Saa kissakin katsoa kuningasta — ja sopii Suomessakin kutsua tieteenalaa tällä nimellä englannin kieltä käytettäessä.

Tampereen laitoksen piirissä on käyty keskustelua ilmaisun *Information Studies* suomenkielisestä vastineesta. Ilmaisun palvelee hyvin kansainvälisen kanssakäymisen tarpeita, mutta edellä sanotun valossa sen suomentaminen ei ole tarpeen. Sitä vastoin on kohdallaan pohtia tieteenalan, oppiaineen ja laitoksen suomenkielistä nimeä omista lähtökohdista käsin. Nykyinen nimi näet kantaa eräänlaista suomettumisen kyytä povellaan — tosin tahattomasti — eikä oppiaineella ole nykyiseen nimeensä kaikilta osin edes riidatonta oikeutta.

Kirjastotiede ja informatiikka tieteenalan nimenä on kuin avioliitto, jossa mies ja vaimo säilyttävät oman sukunimensä, tässä tapauksessa jo kertaalleen muutetun nimen. Kirjasto-oppi otti kirjastotieteen nimen, kun opetus siirrettiin Tampereen yliopiston opetusjaostosta yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan v. 1971. Informatiikka taas otti nimensä v. 1969 eräässä komiteamietinnössä. Kummallakin sektorilla kansainväliset virtaukset painottivat tuolloin tutkimuksen kehittämisen ja sen opetukseen sisällyttämisen suurta merkitystä.

IFLAan perustettiin 1970-luvun alkuvuosina Neuvostoliiton edustajien aloitteesta kirjastoteorian ja tutkimuksen sektio. Yhdessä sitä vanhemman kirjastokoulujen sektion kanssa se muodosti opetuksen ja tutkimuksen jaoston.

FID puolestaan pyrki 1960-luvun loppuvuosina saamaan aikaan dokumentaatioalalle sekä tieteellisen aikakauslehden että bibliografisen tiivistelmälehden. Myös tässä asiassa Neuvostoliiton edustajat olivat aktiivisia. He loivat venäjän kielen soveltuvan tieteenalan nimen *informatika* ja toivat sen *Informatics* -muodossa hyväksyttäväksi v. 1967 Haagissa pidettyyn FIDin yleiskokoukseen. Ehdotus sai osakseen auditorion myrskyisät suosionosoitukset. Niiden läpi ei kuulunut ranskankielisten edustajien vastustus, joka sisälsi sen toteamisen, että heidän kielialueellaan sana on jo käytössä tietojenkäsittelytieteiden nimenä: *science informatique*.

Neuvostoliitto otti vastatakseen lehdistöhankeista ja informatiikan nimi jäi elämään, vaikka FID pian luopui siitä vähin äänin. Sen lauluja laulat, jonka leipää syöt? Unescon piirissä näet *informatics* vakiinnutettiin samaan aikaan em. ranskankielisen termin englanninkieliseksi vastineeksi.

Suomeen informatiikka -nimi tuli Haagin kokouksen tuliaisina ja se voitti nimikilpailun myös ehdolla olleen dokumentalistiikan kanssa. Olen omin korvin kuullut jälkimmäistä vastustetun sillä perusteella, että se alkaa d-kirjaimella ja johtaa käytännössä ”tokumentalistiikkaan”. Meistä läsnäoleista kukaan ei huomannut huomauttaa f-ongelmasta ja ”inhvormatiikasta”. Informatiikan nimellä tieteenala meni pitemmittä puheita mietintöihin ja pysyi sitkeästi virkateksteissä oppiaineen perustamiseen asti. Oppiaine sai kirjastotieteen ja informatiikan nimen.

Ennenkaikeaa perustamisen ajankohdasta joutuu, että parinkymmenen vuoden ajan *Information Science* on ollut informatiikkaa sosialistisissa maissa ja Suomessa. Etelämpänä raja kulki Saksan halki. Missä kulkenee tänään?

Informatiikan nimen muuttamista Suomessa puoltaa ennenkaikeaa se, että käyttämällä tätä sanaa kirjastotieteen ja informatiikan nimessä estetään tietojenkäsittelytieteitä käyttämästä vapaasti niille kansainvälisen — Unescon ja länsimaisen — käytännön mukaan kuuluvaa tieteenalan nimeä. Ottamalla kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen englanninkielisessä nimessä käyttöön ilmaisu *Information Studies* on itse asiassa otettu ensimmäinen askel hankalan asiantilan korjaamiseksi. Ainakin termi *Informatics* on vapautettu tietojenkäsittelyopin laitosten englanninkieliseen käyttöön.

Edellä sanotun perusteella on seuraavaksi kysyttävä pitääkö informatiikka -nimi ottaa hengiltä myös tieteenalan ja laitoksen suomenkielisestä nimestä. Tietyvästi on esillä ollut myös ajatus kirjastotiede -nimen pois jättämisestä laitoksen nimestä. Jäljelle ei sitten jääkään kuin yhdyssana **ja**. Löytyykö edes sille hyödyllistä käyttöä?

Myönnettäköön, että joillakin sanoilla on suurempi markkinointiarvo kuin joillakin toisilla. Markkinahenkisesti meillä otettiin 1970-luvulla käyttöön dokumentaatiota ja sen kieltämättä huonoa suomennosta kirjallisuuspalvelua myyvämpänä pidetty ilmaisu informaatiopalvelu. 1980-luvulla sanamagia tuotti sille seuraajaksi tietopalvelun. Mikä seuraavaksi? — 1990-luvulla? Kysy-

mykselläni en tarkoita, etteivätkö sisällölliset muutokset saisi ilmetä toimialan nimestä, vaan varoitan itseäni hakemasta tässä käsiteltyyn pulmaan apua liian muuttumisherkeistä nimistä.

Ranskan *science documentaliste* on yhä rasitteeton termi eikä se ole muutamassa vuosikymmenessä muuttunut mitenkään. Houkutus vaihtaa tieteenalan nimi dokumentalistiikaksi ei kuitenkaan ole suuri. Onhan termi Suomessa joutunut tappiolle jo kerran eikä sen uudelleen lämmittäminen taitaisi saada minkäänlaista vastakäikua perin angloamerikkalaisesti virittyneessä kirjasto- ja informaatiopalvelukentässämme. Apua on haettava toisaalta.

Tässä ei ole kysymys yhtenäisen paradigman etsimisestä F.L. Miksan tähän numeroon sisältyvän artikkelin tapaan, vaan ainoastaan kotimaisen nimisekaannuksen saattamisesta nykymutkia suuremmille raiteille.

Se helppous ja joutuisuus, joilla tietojenkäsittelyä on sovellettu kirjasto- ja informaatiopalvelutoiminnan käytäntöön laidasta laitaan, on mielestäni yksi osoitus siitä, että tällä alalla ja sen kaikella tutkimuksella on olemassa yhteinen ja jakamaton ydin. Näkemykseni mukaan se ydin on ihmisen pyrkimys tuottaa itsensä ulkopuolelle — avukseen — pysyvää konkreettista muistia sekä järjestää muistin ainekset niin, että hän voi tarvittaessa käyttää sitä hyväksi. Miksi ei tästä kulttuurisesta ja tiedollisesta pyrkimyksestä voitaisi käyttää sen vanhimman, vuosituhtausin instituution nimeä ja käsittää ”kirjasto” tätä inhimillistä toimintatapaa kuvaavaksi yläkäsitteeksi?

Nyt onkin mietittävä mitä tutkimusalan nimelle pitäisi tehdä, jotta häiriötä ei syntyisi siitä, että kirjasto -termi kuvaa myös tietyn tavoitin tiettyä tehtävää varten organisoituja laitoksia. Nähdäkseni ongelma ratkeaisi kivuttomimmin siten, että ”kirjaston” yläkäsitteen selvennykseksi tutkimusalan nimessä tuotaisiin esiin riittävän painokkaasti myös se tutkimuspanos, joka koskee kirjastolaitoksesta riippumatonta informaatiotutkimusta. Päädyn ehdottamaan tieteenalalle ja ainakin Tampereen laitokselle informaatio- ja kirjastotutkimuksen nimeä. — Kas! Terminologisten hankaluuksien purkamisesta jäljelle jäänyt **ja** -sana sai kuin saikin vielä käyttöä!

Vilkaisepa lukijani kansilehteä! Pitäisikö nimen muuttaminen aloittaa tämän lehden nimestä?

Helsingissä 11.11.1991

Marjatta Okko